

ДОСТУПНІСТЬ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ЯК КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА**ACCESSIBILITY OF JUDICIAL PROTECTION AS A CRITERION FOR THE EFFECTIVENESS OF ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS**

Статтю присвячено дослідженню доступності судового захисту як одного з визначальних критеріїв ефективності адміністративного судочинства. Обґрунтовано, що право на звернення до адміністративного суду є самостійним суб'єктивним публічним правом, порушення якого становить окреме посягання на правову позицію особи незалежно від результату розгляду справи по суті. Доведено, що оцінювання доступності адміністративного судочинства повинно здійснюватися не лише на системному рівні через показники функціонування судової системи, а й на індивідуальному рівні – через здатність конкретної особи подолати існуючі процесуальні бар'єри та реалізувати право на ефективний судовий захист.

Запропоновано комплексний підхід до аналізу доступності адміністративного судочинства, відповідно до якого її визначають чотири взаємопов'язані групи бар'єрів: юрисдикційні, фінансові, представницькі та темпоральні. Досліджено особливості кожного із зазначених бар'єрів, встановлено їх взаємний вплив та обґрунтовано існування кумулятивного обмежувального ефекту, за якого одночасне існування кількох перешкод істотно знижує ефективність реалізації права на судовий захист. Особливу увагу приділено проблемам визначення належної адміністративної юрисдикції, справляння судового збору, забезпечення професійної правничої допомоги, застосування процесуальних строків та цифрової трансформації адміністративного судочинства.

Обґрунтовано, що чинне законодавство України передбачає окремі механізми компенсації кожного із зазначених бар'єрів, однак їх практична ефективність залишається обмеженою через покладення значної частини ризиків, пов'язаних із нормативною, організаційною та процедурною недосконалістю системи, на приватну особу. Зроблено висновок, що забезпечення доступності адміністративного судочинства потребує комплексного усунення взаємопов'язаних перешкод реалізації права на судовий захист, оскільки подолання лише окремих із них не гарантує реального поновлення порушених суб'єктивних публічних прав.

Ключові слова: *доступність судового захисту; адміністративне судочинство; ефективність адміністративного судочинства; суб'єктивне публічне право; судовий збір; процесуальні строки; адміністративна юрисдикція.*

The article examines access to judicial protection as one of the fundamental criteria for the effectiveness of administrative justice. It is substantiated that the right of access to an administrative court constitutes an independent subjective public right, the violation of which represents a separate infringement of an individual's legal position regardless of the outcome of the proceedings on the merits. The study argues that access to administrative justice should be assessed not only at the systemic level through indicators reflecting the functioning of the judicial system but also at the individual level by evaluating a person's actual ability to overcome procedural barriers and exercise the right to effective judicial protection.

The article proposes a comprehensive approach to analysing access to administrative justice based on four interrelated categories of barriers: jurisdictional, financial, representative, and temporal. The characteristics of each category are examined, their interaction is analysed, and the existence of a cumulative restrictive effect is substantiated, whereby the simultaneous operation of several barriers substantially reduces the effectiveness of judicial protection. Particular attention is devoted to problems relating to the determination of administrative jurisdiction, court fees, professional legal assistance, procedural time limits, and the digital transformation of administrative proceedings.

The study demonstrates that Ukrainian legislation provides separate mechanisms for mitigating each of these barriers; however, their practical effectiveness remains limited because a considerable proportion of the risks arising from legislative, organisational, and procedural shortcomings continues to be borne by the individual. The author concludes that ensuring genuine access to administrative justice requires a comprehensive approach aimed at eliminating all interrelated barriers to judicial protection, since addressing only individual obstacles cannot guarantee the effective restoration of violated subjective public rights.

Key words: *access to judicial protection; administrative justice; effectiveness of administrative justice; subjective public rights; court fees; procedural time limits; administrative jurisdiction.*

Постановка проблеми. Розгляд доступності судового захисту в межах цього дослідження відрізняється від традиційного двома положеннями, обґрунтованими в першому розділі. Перше стосується кваліфікації самого права на звернення до суду. Віднесення цього права до позитивного статусу означає, що воно становить самостійне суб'єктивне публічне право, а не технічну передумову захисту інших прав. Порушення можливості доступу до суду утворює, відповідно, самостійне посягання на правову позицію особи, незалежне від долі того матеріального права, задля захисту якого особа зверталася. Із цього випливає неприпустимість оцінювати обмеження доступу через їх вплив на кінцевий результат провадження: обмеження, що не завадило особі виграти справу, все одно залишається обмеженням її права.

Друге положення походить з двовимірної конструкції ефективності адміністративного судочинства. Доступність має системний вимір, що піддається кількісному вимірюванню через показники навантаження судів та частку звернень, і вимір індивідуальний, який фіксує здатність конкретної особи подолати наявні бар'єри. Такі виміри здатні розходитися: зростання кількості звернень свідчить про доступність системи загалом і нічого не говорить про становище тих, хто до суду не звернувся. Емпіричні дані щодо перешкод у зверненні – фінансових бар'єрів, складності процедури та тривалості розгляду [1, с. 73-77] – характеризують саме другий вимір ефективності адміністративного судочинства.

Доступність адміністративного судочинства далі розглядається як сукупність чотирьох бар'єрів, кожен з яких здатний самостійно унеможливити захист: юрисдикційного, вартісного, представницького та темпорального. Цифровізація судочинства аналізується окремо, оскільки вона одночасно послаблює одні бар'єри й породжує інші.

Стан наукової розробки проблеми. Значний внесок у дослідження окремих аспектів доступності адміністративного судочинства здійснили Р.В. Ватаманюк, М.М. Бліхар, Н.Б. Писаренко, В.В. Тильчик та інші науковці. У їхніх працях досліджувалися питання адміністративної юрисдикції, судового збору, процесуальних строків, професійного представництва, цифровізації судового процесу, а також гарантій права на справедливий суд відповідно до практики Європейського суду з прав людини.

Водночас переважна більшість наукових досліджень присвячена окремим процесуальним бар'єрам доступу до правосуддя або аналізу окремих інститутів адміністративного процесу. Значно менше уваги приділено комплексному дослідженню доступності як самостійного критерію ефективності адміністративного судочинства. Недостатньо розробленими залишаються питання взаємозв'язку доступності із категорією суб'єктивного публічного права, функціональної взаємодії різних бар'єрів доступу до суду та їх сукупного впливу на результативність судового захисту. Потребують подальшого наукового осмислення також питання оцінювання доступності адміністративного судочинства крізь призму двовимірної моделі ефективності, співвідношення системної та індивідуальної доступності, а також визначення оптимальних процесуальних механізмів усунення юрисдикційних, фінансових, представницьких, темпоральних і цифрових

перешкод реалізації права на судовий захист. Саме ці питання визначають актуальність подальших наукових досліджень.

Метою статті є вивчення доступності судового захисту як одного з основних критеріїв ефективності адміністративного судочинства.

Виклад основного матеріалу. Незвизначеність щодо суду, до якого належить звертатися, становить перший бар'єр, з яким стикається носій порушеного суб'єктивного публічного права. Його своєрідність полягає в тому, що він не має вартісного або технічного характеру: особа може мати кошти, представника й достатньо часу і все одно втратити захист унаслідок помилки у визначенні юрисдикції.

Тягар цієї невизначеності розподілений в українському правопорядку асиметрично. Помилка у визначенні юрисдикції, як визначає Р.В. Ватаманюк, має наслідком відмову у відкритті провадження або закриття провадження, причому до моменту звернення до належного суду може спливати строк на оскарження [2, с. 295-296]. Приватна особа несе, отже, ризик неправильної кваліфікації правовідношення, тоді як саме це питання є найскладнішим у теорії адміністративного процесу й породжує розбіжності на рівні найвищої судової інстанції.

Причини цієї складності мають об'єктивну природу. Розширення сфер публічно-приватної взаємодії породило категорію відносин, які в порівняльній літературі позначаються як сіра зона – сфера, де спір виникає одночасно в межах публічного та приватного права [3, с. 30-32]. Формальний критерій наявності серед учасників суб'єкта владних повноважень для цієї категорії недостатній, оскільки такий суб'єкт може виступати і як носій владних повноважень, і як звичайний учасник майнового обороту.

Із позицій обстоюваної тут концепції розв'язання лежить у площині характеру порушеного права, а не в площині суб'єктного складу. Спір належить до адміністративної юрисдикції тоді, коли особа обстоює суб'єктивне публічне право, тобто вимогу, що виникло з норми публічного права та кореспондує обов'язкові носія владних повноважень діяти певним чином. Якщо ж вимога походить з рівноправного відношення, наявність владного суб'єкта серед учасників не перетворює спір на публічно-правовий. Такий підхід має практичну перевагу перед формальним: він дає критерій, застосовний до нових категорій відносин, які законодавець не встиг передбачити.

Незалежно від обраного критерію, ефективність захисту вимагає, щоб ризик юрисдикційної помилки не покладався на приватну особу. Порівняльний матеріал демонструє два способи його усунення: створення спеціального органу для розв'язання компетенційних конфліктів, як у французькому правопорядку, та законодавче закріплення критеріїв розмежування. Український правопорядок обрав третій шлях – формування критеріїв судовою практикою, – який має ту ваду, що правова позиція, сформульована після звернення особи до суду, застосовується до її вже поданого позову.

Фінансові перешкоди посідають перше місце серед чинників, що стримують звернення до суду [4], і саме тому вартісний бар'єр потребує найдетальнішого аналізу.

Судовий збір виконує дві функції, які перебувають у відношенні напруження. Компенсаційна функція полягає в частковому покритті витрат на здійснення правосуддя; превентивна – у стримуванні безпідставних звернень. Обидві є легітимними, проте кожна з них, будучи абсолютизованою, обертається запереченням доступності: збір, розрахований на повне покриття витрат, унеможливує звернення для незаможних осіб, а збір, розрахований на максимальне стримування, перешкоджає і обгрунтованим позовам.

Критерій розв'язання цього напруження сформульований у конституційній юриспруденції Естонії: вищий збір інтенсивніше обмежує основне право на ефективний і справедливий правовий захист, а розмір мита, що перешкоджає особі, позбавленій права на процесуальну допомогу, забезпечити свої права в судах, є непропорційним і тому неконституційним; водночас враховується засада процесуальної економії, оскільки розгляд необгрунтованих вимог здатний позбавити судову систему змоги забезпечити захист у розумний час. Цінність цього формулювання полягає в тому, що воно не встановлює абстрактної межі розміру збору, а прив'язує оцінку до наявності компенсаційного механізму: збір може бути високим, якщо доступ до процесуальної допомоги реальний, і має бути низьким, якщо такий доступ обмежений.

Український механізм звільнення від сплати збору та відстрочення чи розстрочення його сплати формально існує, проте його дієвість обмежена двома обставинами. По-перше, звільнення здійснюється за розсудом суду на підставі оцінки майнового стану, унаслідок чого особа на момент звернення не має визначеності щодо того, чи доведеться їй сплачувати збір. По-друге, сам розгляд клопотання про звільнення потребує ресурсів, і в певних категоріях справ ці ресурси

перевищують суму збору – обставина, емпірично встановлена в естонському правопорядку, де щодо позовів осіб, які відбувають покарання, збір було скасовано саме з цієї причини [5].

Наведене спостереження має безпосереднє значення для вдосконалення української системи. Воно підтверджує, що в окремих категоріях адміністративних справ судовий збір фактично не реалізує жодної з покладених на нього функцій. Фіскальне призначення збору втрачається, якщо витрати на адміністрування передбачених законом звільнень перевищують обсяг відповідних надходжень. Не досягається й мета запобігання поданню необґрунтованих позовів, оскільки потенційні заявники належать до категорій осіб, звільнених від його сплати. За таких умов раціоналізація правового регулювання має полягати не у формальному підвищенні чи зниженні ставок, а у визначенні категорій спорів, у яких судовий збір узагалі не повинен справлятися. Критеріями такого виокремлення можуть слугувати систематична майнова неспроможність відповідної категорії позивачів і незначний обсяг бюджетних надходжень порівняно з витратами на адміністрування збору [6].

Але при цьому фінансові перешкоди доступу до адміністративного судочинства не обмежуються необхідністю сплати судового збору. Витрати на професійну правничу допомогу, залучення експертів, проведення експертиз і прибуття учасника до суду нерідко в декілька разів перевищують його розмір. Українське процесуальне законодавство використовує категорію судових витрат, зміст якої є вужчим порівняно з поняттям процесуальних витрат, закріпленим, зокрема, у польському законодавстві. Останнє охоплює також витрати сторони на проїзд до суду та грошовий еквівалент заробітку, втраченого нею у зв'язку з участю в судовому провадженні [7]. Унаслідок такої нормативної відмінності частина фактично понесених приватною особою витрат не підлягає компенсації навіть у разі повного задоволення позовних вимог. За цих обставин позитивний результат розгляду справи не забезпечує повного відновлення майнового становища особи, яке існувало б за відсутності порушення та необхідності звернення до суду.

Процедурна складність як чинник, що ускладнює доступ особи до суду [8, с. 38-40], безпосередньо пов'язана з проблематикою професійного представництва.

У межах публічно-правового спору на приватну особу покладається виконання низки завдань, належне вирішення яких за відсутності юридичної підготовки є істотно ускладненим. До них належать правильна кваліфікація спірних правовідносин, визначення належного відповідача, обрання адекватного способу судового захисту та коректне формулювання позовних вимог. Помилка на будь-якому із зазначених етапів може спричинити відмову в задоволенні позову навіть тоді, коли факт порушення суб'єктивного публічного права особи об'єктивно існує.

Суб'єкт владних повноважень зазвичай має постійний юридичний підрозділ, працівники якого систематично здійснюють представництво відповідного органу в суді. Натомість для приватної особи участь в адміністративній справі переважно є винятковою ситуацією, з якою вона стикається епізодично. За такої істотної відмінності у професійному досвіді та юридичній компетентності формально однаковий обсяг процесуальних прав не гарантує сторонам рівних фактичних можливостей щодо їх реалізації.

Українське законодавство передбачає два основні засоби компенсації відповідної нерівності. Першим є засада офіційного з'ясування всіх обставин справи, реалізація якої дає суду змогу певною мірою врівноважувати доказові можливості сторін. Другий представлений системою безоплатної правничої допомоги, призначеною компенсувати недостатню фахову спроможність приватної особи. Порівняльно-правове дослідження дозволяє виокремити й третій засіб, який поки що не одержав нормативного закріплення в Україні. Йдеться про сформовану в Казахстані конструкцію активного судового сприяння, у межах розвитку якої пропонується покласти на суд обов'язок допомагати приватній особі у формуванні правової позиції в публічно-правовому спорі [9, с. 111].

Закладене в цій конструкції розмежування має істотне значення. Передбачена українським адміністративним процесуальним законодавством засада офіційного з'ясування всіх обставин справи переважно охоплює її фактичну складову, тоді як юридична кваліфікація спірних правовідносин та обрання належного способу захисту залишаються у сфері процесуального розсуду позивача. Водночас саме під час вирішення цих питань допускається найбільша кількість помилок, здатних перешкодити ефективному поновленню порушеного права. Закріплення обов'язку суду роз'яснювати особі, яка не користується професійною правничою допомогою, правові наслідки обраного нею способу захисту та повідомляти про наявність альтернативних засобів узгоджувалося б із повноваженням суду виходити за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту. Такий підхід надав би відповідному повноваженню внутрішньої послідовності: якщо суд може самостійно застосувати належний спосіб захисту, він тим більше повинен мати можливість попередньо роз'яснити особі його зміст і правове значення.

Строки звернення до адміністративного суду утворюють четвертий бар'єр доступу до судового захисту, особливість якого полягає в категоричності його наслідків: пропущення встановленого строку може унеможливити розгляд вимоги незалежно від ступеня її матеріально-правової обґрунтованості.

Українське законодавство диференціює строки звернення до адміністративного суду залежно від суб'єкта звернення та предмета заявлених вимог. Для приватної особи передбачено загальний строк судового захисту, перебіг якого починається з дня, коли вона дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів. Зіставлення відповідного регулювання з підходами, закріпленими в європейських правопорядках, дає підстави характеризувати українські строки як порівняно тривалі, оскільки в законодавстві низки держав період, відведений для оскарження адміністративного акта, вимірюється кількома тижнями [10].

Однак сама тривалість строку не може розглядатися як достатній показник доступності судового захисту. Визначальне значення мають юридичний факт, із яким пов'язується початок його перебігу, та наявність ефективної процедури поновлення пропущеного строку. Модель, за якою відлік починається від моменту, коли особа фактично дізналася або об'єктивно повинна була дізнатися про порушення, загалом відповідає вимогам доступності, оскільки враховує реальну обізнаність особи, а не лише формальну дату прийняття адміністративного акта. При цьому застосування критерію належної обізнаності залишається проблемним. Покладення на приватну особу обов'язку знати про існування акта, який зачіпає її права чи інтереси, за відсутності належного повідомлення фактично означає перенесення на неї негативних наслідків недосконалості адміністративної процедури.

Показовою для визначення співвідношення процесуальних строків, правової визначеності та ефективності судового захисту є постанова Великої Палати Верховного Суду від 10 вересня 2025 року у справі № 601/485/23 [11]. Суд дійшов висновку, що після постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження та поновлення строку на апеляційне оскарження апеляційний суд не наділений повноваженням закривати це провадження як помилково відкрите, зокрема з підстав установлення недостовірності зазначеної заявницею дати одержання копії рішення суду першої інстанції. Перегляд раніше вирішеного процесуального питання поза межами передбаченої законом процедури означав би вихід суду за межі встановлених повноважень і ставив би під сумнів його відповідність критерію «суду, встановленого законом». У правовій позиції Великої Палати Верховного Суду процесуальні строки розглядаються не ізольовано, а у взаємозв'язку з принципами законності, правової визначеності та стабільності судового провадження. Ухвала про відкриття апеляційного провадження породжує для учасника справи обґрунтоване очікування, що його скарга буде розглянута відповідно до встановленої процедури. Подальше припинення провадження з підстав фактичного переоцінювання вже вирішеного питання про поновлення строку порушує передбачуваність процесуального регулювання та перешкоджає реалізації права на справедливий судовий розгляд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статтею 129 Конституції України.

Значення цієї позиції для оцінювання ефективності адміністративного судочинства полягає у визнанні того, що дотримання процесуальних строків не може зводитися до їх формального застосування. Темпоральна дисципліна повинна узгоджуватися з вимогами послідовності та стабільності судової процедури, оскільки стандарт розгляду справи впродовж розумного строку охоплює не лише швидкість провадження, а й відсутність невиправданих процесуальних рішень, які перешкоджають остаточному вирішенню спору. За такого підходу «reasonable time» постає складовою ефективного судового захисту, що передбачає своєчасний, передбачуваний і юридично завершений розгляд справи.

Темпоральний бар'єр безпосередньо взаємодіє з іншими перешкодами доступу до адміністративного судочинства. Особа, змушена витратити час на пошук коштів для сплати судового збору або на отримання професійної правничої допомоги, наражається на ризик пропущення строку звернення до суду. Аналогічні наслідки може спричинити подання позову до неналежного суду в умовах юрисдикційної невизначеності, оскільки встановлення помилки та повторне звернення потребують додаткового часу. Відповідні бар'єри функціонують не ізольовано й не паралельно, а утворюють кумулятивний обмежувальний ефект, унаслідок чого усунення кожної окремої перешкоди саме по собі ще не гарантує реальної доступності судового захисту.

Цифрова трансформація судочинства здебільшого розглядається як засіб розширення доступу до правосуддя. Така оцінка є обґрунтованою насамперед у територіальному й темпоральному вимірах. Можливість подавати процесуальні документи в електронній формі та дистанційно

брати участь у судових засіданнях зменшує залежність реалізації права на судовий захист від фізичного прибуття до приміщення суду. Особливого значення відповідні інструменти набувають для осіб з обмеженою мобільністю, а також для учасників справи, які проживають на значній відстані від місця її розгляду.

Цифровізація судового процесу спричиняє виникнення нового різновиду бар'єрів доступності. Установлення обов'язку використовувати електронні засоби за відсутності належних технічних можливостей або достатнього рівня цифрової компетентності здатне перетворити інструмент спрощення доступу до суду на чинник його обмеження. На існування цієї проблеми вказує і досвід правового регулювання здійснення адміністративного судочинства зарубіжних країн: пов'язується М.М. Бліхар із покладенням на приватну особу обов'язку самостійно надсилати процесуальні документи іншим учасникам провадження може становити надмірне навантаження, оскільки використання електронної форми подання документів не в усіх випадках є фактично доступним [12, с. 38-42].

З огляду на критерій доступності найбільш прийнятною є модель, за якої використання електронної форми становить процесуальне право учасника справи, а не загальнообов'язкову передумову реалізації права на судовий захист. Виняток може бути встановлений для суб'єктів владних повноважень і професійних представників, належне володіння електронними засобами для яких має розглядатися як складова організаційної або професійної спроможності. Диференціація правового регулювання в цьому випадку ґрунтується на тій самій логіці, що й засада офіційного з'ясування всіх обставин справи: досягнення рівності фактичних процесуальних можливостей передбачає неоднаковий обсяг вимог до учасників, які істотно відрізняються за ресурсним, організаційним і професійним потенціалом.

Доступність адміністративного судочинства формується внаслідок сукупного впливу чотирьох взаємопов'язаних бар'єрів, кожен із яких окремо може унеможливити реалізацію права на судовий захист, тоді як їх поєднання створює кумулятивний обмежувальний ефект. Відтак оцінювання доступності лише за одним показником – розміром судового збору, тривалістю строку звернення до суду чи наявністю електронних процесуальних інструментів – не забезпечує достовірного уявлення про фактичний стан доступу до адміністративного правосуддя. Усунення або послаблення однієї перешкоди не компенсує негативного впливу інших бар'єрів, якщо вони продовжують обмежувати можливість особи ініціювати судовий розгляд і домогтися захисту порушеного права.

Чинне законодавство України передбачає засоби реагування на кожну з виявлених перешкод, однак їхня практична дієвість залишається обмеженою. Юрисдикційна невизначеність долається переважно шляхом формування судової практики, результати якої набувають регулятивного значення лише після виникнення відповідних спорів. Вартісний бар'єр послаблюється через звільнення від сплати судового збору, його відстрочення, розстрочення або зменшення розміру, проте застосування цих механізмів саме потребує додаткових процесуальних і часових ресурсів та не гарантує особі попередньої визначеності щодо доступності судового захисту. Представницький бар'єр компенсується лише частково, оскільки чинні процесуальні засоби повніше сприяють установленню фактичних обставин справи, ніж правильній юридичній кваліфікації спірних правовідносин і вибору належного способу захисту. Темпоральна перешкода пом'якшується правилом обчислення строку з моменту, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення, однак практичне застосування критерію належної обізнаності здатне покладати на приватну особу негативні наслідки неналежного повідомлення чи інших недоліків адміністративної процедури.

Спільною ознакою встановлених недоліків є перенесення ризиків, спричинених нормативною, організаційною або процедурною недосконалістю системи, на носія порушеного суб'єктивного публічного права. Особа змушена не лише ініціювати механізм судового захисту, а й самостійно долати перешкоди, виникнення яких не залежить від її поведінки.

Список використаних джерел:

1. Іваненко Т. М., Тильчик В. В. Доступність адміністративного судочинства в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 47. Том 1. С. 74-77
2. Ватаманюк Р. В. Судова помилка в адміністративному судочинстві. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 4 (78). С. 295-298

3. Микуляк П. Судова помилка як підстава самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №5. С.30-34.
4. Процедурне рішення адміністративного органу, після якого рух адміністративної справи не зупиняється і не створюється перешкод для здійснення адміністративного провадження в ній, не підлягає судовому оскарженню – КАС ВС. URL.: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1988714/>
5. Соломаха А.Г. Особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/73>
6. Про судовий збір: Закон України від 8 липня 2011 року № 3674-VI URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>
7. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
8. Москаль Р. М. Вимоги верховенства права стосовно доступу до правосуддя. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 36–49
9. Куйбіда Р.О., Тимошук В.П. Розвиток адміністративної юстиції в країнах колишнього Радянського Союзу. К., 2010. 144 с.
10. Берназюк Я.О. Розумні строки судового розгляду: стандарт належного правосуддя. URL.: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/148_Reasonable_Time_Judicial_Proceedings_bernaziuk.pdf
11. Постанова ВП ВС від 10 вересня 2025 року у справі № 601/485/23. URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130793820>
12. Бліхар М.М. Адаптація адміністративного судочинства до викликів цифрового суспільства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2026. Серія ПРАВО. Випуск 93: частина 3. С. 38-44

Дата першого надходження статті до видання: 09.10.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.11.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2025